

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 366-2, СТ. 366-3 КК УКРАЇНИ)**THEORETICAL DEFINITION OF THE SUBJECT OF DECLARING FALSE INFORMATION (ART. 366-2, ART. 366-3 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)**

Якименко Я.О.,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У статті автором проведено дослідження з метою теоретичного визначення суб'єкта декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України). Автор зауважує, що досі продовжуються дослідження окремих складів кримінальних правопорушень кримінального законодавства України. Це стосується як складів кримінальних правопорушень, які мають певні проблеми застосування, так і нові склади, які потребують наукового обговорення та тлумачення. Декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) не є винятком. З огляду на тернистий шлях даного виду кримінального відповідальності. За результатом дослідження було встановлено, що суб'єктом декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) виступає суб'єкт декларування на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (ч. 1 та ч. 2 ст. 45), тобто спеціальний суб'єкт. Актуальним напрямком продовження наукового пошуку, на думку автора, є дослідження зарубіжного кримінального законодавства, що регламентує відповідальність за декларування недостовірної інформації.

Констатовано, що 29 червня 2021 року Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» за № 1576-IX було внесено зміни до примітки ст. 366-2 КК України. Проте коло суб'єктів кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) залишилось в попередньому складі.

За результатами дослідження зроблено висновок, що суб'єктом декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) виступає суб'єкт декларування на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (ч. 1 та ч. 2 ст. 45), тобто спеціальний суб'єкт.

Актуальним напрямком продовження наукового пошуку є дослідження зарубіжного кримінального законодавства, що регламентує відповідальність за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України).

Ключові слова: декларування, недостовірна інформація, корупція, суб'єкт кримінального правопорушення, службова особа.

The author notes that research into certain corpus delicti of criminal offenses under Ukrainian criminal law is still ongoing. This applies to both the corpus delicti of criminal offenses which have certain problems of application and new corpus delicti which require scientific discussion and interpretation. Declaration of false information (Art. 366-2, Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine) is no exception. Given the thorny path of this type of criminal liability.

On June 11, 2009, the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Liability for Corruption Offenses» № 1508-VI introduced administrative liability for failure to provide information or providing false or incomplete information. The circle of subjects of liability for corruption offenses was provided for in Art. 2 of the Law of Ukraine «On Principles of Prevention and Counteraction to Corruption» of June 11, 2009 № 1506-VI.

On December 04, 2020, the legislator adopted the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Establishing Liability for Declaring Inaccurate Information and Failure to Submit a Declaration by a Person Authorized to Perform the Functions of the State or Local Self-Government» № 1074-IX. As a result, the criminal liability for declaring false information was returned in the form of two Articles 366-2 and 366-3 of the Criminal Code of Ukraine. The information on establishing the category of persons liable for declaring false information (Art. 366-2, Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine) was placed in a note to Art. 366-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Subsequently, on June 29, 2021, the Law of Ukraine «On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine on Improving Liability for Declaring Inaccurate Information and Failure to Submit a Declaration by a Person Authorized to Perform State or Local Government Functions» № 1576-IX amended the note to Art. 366-2 of the Criminal Code of Ukraine. However, the circle of subjects of criminal liability for declaring false information (Art. 366-2, Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine) remained the same. At the same time, in the theory of criminal law, there are ongoing discussions regarding the legal composition of declaring false information, as well as the characteristics of its constituent elements.

Thus, based on the results of the study, the author concludes that the subject of declaring false information (Art. 366-2, Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine) is the subject of declaration covered by the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» of October 14, 2014 No. 1700-VII (Part 1 and Part 2 of Art. 45), i.e. a special subject.

An urgent area for further research is the study of foreign criminal legislation regulating liability for declaring false information (Art. 366-2, Art. 366-3 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: declaration, false information, corruption, subject of a criminal offense, official.

Постановка проблеми. Доцільно погодитись із думкою І. М. Федулової, що в науці кримінального права питання що стосуються суб'єкта складу злочину, ґрунтовно досліджено, а теоретичні аспекти його ознак і змісту мають доктринальний характер [1, с. 308]. Проте, варто зауважити, що досі продовжуються дослідження окремих складів кримінальних правопорушень кримінального законодавства України. Це стосується як складів кримінальних правопорушень, які мають певні проблеми застосування, так і нові склади, які потребують наукового обговорення та тлумачення. Декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) не є винятком. З огляду на тернистий шлях даного виду кримінального відповідальності.

Дослідження кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) здійснювали такі вчені, як А. В. Агєєнко, Л. П. Амелічева, В. В. Андрієшин, Д. О. Анісімов, О. С. Бондаренко, А. А. Вознюк, Д. Ф. Волонєць, В. В. Глуцько, І. Б. Гоздайка-Василишин, Н. І. Драч, О. О. Дудоров, З. А. Загинеї, К. П. Задоя, А. Л. Замахіна, А. М. Козачина, О. О. Кравчук, М. І. Мельник, Д. М. Міськів, Р. О. Мовчан, Л. О. Мостепанюк, Ю. О. Рева, О. М. Резнік, Д. М. Стародуб, А. Є. Фоменко, М. І. Хавронюк, А. М. Черенко, В. В. Шаблістий, В. М. Янівський та інші. Проте, варто відзначити, що переважна більшість авторських досліджень здійснювалась до внесення зако-

нодавчих змін у зв'язку із введенням на території України воєнного стану.

На сьогоднішній день, переважна більшість досліджень кримінальної відповідальності за декларування недостовірної відповідальності (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) здійснювались до початку повномасштабного вторгнення на територію України країни агресора. Останні наукові дослідження характеризуються фрагментарністю, і не претендують на всебічність та повноту, зосереджуючись лише на деяких аспектах наявних у кримінально-правовій науці проблем. Окреслені аспекти безпосередньо зумовлюють актуальність та нагальну потребу проведення сучасного, комплексного дослідження кримінальної відповідальності за декларування недостовірної відповідальності (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України).

Мета статті зосереджена на теоретичному визначенні суб'єкта декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України).

Виклад основного матеріалу. Питання фінансового контролю за діяльністю представників державної влади, державних службовців та посадових осіб завжди було актуальним. У сучасних умовах розвитку державного управління виникла потреба в реформуванні системи державного управління, одним із найбільших недоліків якої є високий рівень поширення та сприйняття корупції. Корупція є масштабною і найгострішою проблемою, що існує в сучасному суспільстві. Саме це явище є глобальною загрозою для демократичного розвитку держави. Оскільки традиційні засоби контролю є не досить дієвими, виникає потреба в дослідженні нових інструментів здійснення фінансового контролю. Одним із сучасних засобів запобігання та протидії корупції і водночас інструментом фінансового контролю є електронне декларування майна держслужбовців. Такий спосіб фінансового контролю повинен забезпечувати прозорість і дієвість механізму контролю у сфері запобігання та протидії корупції. Але дієвість такого методу безпосередньо пов'язана із відповідальністю за порушення вимог фінансового контролю, а саме за недотримання вимог електронного декларування [2, с. 82].

У загальному розумінні суб'єктом кримінального правопорушення визнається особа, яка вчинила таке кримінальне правопорушення. У вузькому ж розумінні суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, здатна підлягати кримінальній відповідальності в разі вчинення нею умисного або необережного суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом [3, с. 252].

І. Гриненко зазначає, що відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Тобто, продовжує автор, суб'єкт кримінального правопорушення характеризується трьома обов'язковими ознаками: а) фізична особа; б) осудна особа; в) особа, що досягла відповідного віку. Сукупність таких ознак суб'єкта кримінального правопорушення є обов'язковою для всіх кримінальних правопорушень (складів кримінальних правопорушень), передбачених в Особливій частині КК України. Також авторка зазначає, що у науці кримінального права суб'єкт кримінального правопорушення, що характеризується зазначеними ознаками, прийнято називати загальним. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України) [4, с. 183].

Разом із тим, важливим для нашого дослідження є положення ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України. В зазначених частинах ст. 18 КК України законодавцем характеризуються службові особи. Що має безпосереднє значення

для дослідження кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України).

Так, у ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ч. 3 ст. 18 КК України). Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів (ч. 4 ст. 18 КК України) [5].

Якщо з першою ознакою суб'єкту кримінального правопорушення все зрозуміло, ним виступає тільки фізична особа, тобто жива людина. То інші дві ознаки законодавцем роз'яснено безпосередньому в кримінальному законодавстві (мається на увазі осудність та вік).

Визначення осудності розкрито у ч. 1 ст. 19 КК України. Так, осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльності) і керувати ними. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність роз'яснено у ст. 22 КК України. Так, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. За вчинення окремої категорії кримінальних правопорушень встановлено кримінальну відповідальність з 14 років. Вичерпний перелік таких кримінальних правопорушень законодавцем зазначено у ч. 2 ст. 22 КК України [5].

Поміж тим, необхідно погодитись із І. О. Бандуркою, що спеціальний суб'єкт характеризується такими додатковими ознаками: 1) громадянство (громадянин України, особа без громадянства, іноземці з різними офіційними статусами); 2) за віком (особи до чотирнадцяти років, особи від 14 до 16 років, особи старші за 16 років); 3) за сімейними відносинами та обов'язками (несплата аліментів, невиконання батьківських обов'язків тощо); 4) за статтю (статеві злочини різних типів); 5) за посадовим статусом і обов'язками (посадові кримінальні правопорушення та зловживання); 6) стосовно виробничих і господарських відносин та обов'язків; 7) стосовно військового обов'язку (військові кримінальні правопорушення); 8) стосовно транспортних та технічних засобів підвищеної безпеки; 9) за ситуативними особливими статусами; 10) за іншими професійними підставами і відповідними обов'язками (медичні працівники, педагоги, рятувальники тощо); 11) за ситуативними обов'язками на договірних підставах (доглядачі за хворими чи малолітніми тощо) [6, с. 23].

29 червня 2021 року Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопо-

рушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» за № 1576-IX було внесено зміни до примітки ст. 366-2 КК України. Проте коло суб'єктів кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) залишилось в попередньому складі.

Так, примітка до ст. 366-2 КК України отримала наступний вигляд: «Суб'єктами декларування у цій статті та статті 366-3 цього Кодексу є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [7].

Разом із тим, в теорії кримінального права продовжуються дискусії, щодо юридичного складу декларування недостовірної інформації, а також характеристики його складових елементів.

Так, В. В. Глунько зазначає, що саме складне при дослідженні кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації – це її суб'єкт. Він є спеціальним і визначається відповідно до змісту частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», тобто наголошує автор, подавати декларацію зобов'язані особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. На думку науковця, переважна більшість цих суб'єктів взагалі ще не розуміють, що підпадають під дію антикорупційного законодавства. Відповідно до статистичної інформації запропонованої науковцем в Україні близько 200 тис. працівників правоохоронних органів, 34 тис. державних службовців, 98 тис. посадових осіб місцевого самоврядування, 220 тис. депутатів місцевих рад. Тобто, на думку В. В. Глунько, підраховувати хоч орієнтовану кількість посадових осіб юридичних осіб публічного права ні теоретично ні практично неможливо [8, с. 608].

За результатом дослідження проведеного А. М. Черенковим було встановлено, що декларування недостовірної інформації вчиняють громадяни України (100%), українці (98,7%), чоловічої статі (79,5%), несудимі (96,1%), одружені (71,4%), різного вікового складу (які досягли 18-річного віку і вище) та освітнього рівня (38,5% – з повною вищою та базовою вищою, 30,7% – з професійно технічною, 30,8% – з повною загальною середньою та базовою загальною середньою освітою), мають досвід роботи у певній сфері службової діяльності. Також автором було розроблено важливу для методики розслідування класифікацію суб'єктів декларування недостовірної інформації (за різновидом таких осіб, рівнем займаних посад, належністю до службових осіб на момент вчинення злочину чи на час проведення досудового розслідування, способом вчинення злочину) [9, с. 204].

Поряд із цим, вартим уваги є окреме дослідження А. М. Черенкова щодо криміналістичної характеристики суб'єкта декларування недостовірної інформації.

Так, автор зазначає, що суб'єктом декларування недостовірної інформації здебільшого є громадяни України, чоловічої статі, несудимі, які досягли 20 років, переважно мають вищу освіту, досвід роботи у певній сфері службової діяльності. У певних випадках розлучення цих суб'єктів є фіктивним і здійснюється винятково з метою підготовки до декларування недостовірної інформації чи приховування інших злочинів. Враховуючи це визначення суб'єкту декларування недостовірної інформації, науковець, пропонує наступну їх класифікацію за різними критеріями:

1) залежно від різновиду суб'єкта декларування: а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; б) особи, які прирівню-

ються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; в) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; г) фізичні особи антикорупціонери;

2) за належність до службових осіб на момент вчинення злочину: а) особи, які на момент досудового розслідування визнаються особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; б) особи, які на момент досудового розслідування не визнаються такими суб'єктами.

3) залежно від способу вчинення злочину: а) особи, які подають до декларації завідомо недостовірні відомості; б) особи, які не подають декларації взагалі [10, с. 225–226].

На думку М. І. Мельника не є суб'єктами декларування посадові особи закладів, установ та організацій, які здійснюють основну діяльність у сфері соціального обслуговування населення тощо, визначені в ч. 5 ст. 45 Закону «Про запобігання корупції». Відповідно зазначає правник, вони не є і суб'єктами правопорушень, передбачених ст. 172-6 КУпАП та ст. 366-2 та ст. 366-3 КК України. Відповідно до ч. 5 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», дія його розділу VII не поширюється:

– на посадових осіб закладів, установ та організацій, які здійснюють основну діяльність у певних сферах (соціальній, освіті, науки, культури тощо), за деякими винятками;

– військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу;

– військових посадових осіб з числа військовослужбовців військової служби за контрактом осіб рядового складу, військової служби за контрактом осіб сержантського і старшинського складу, військовослужбовців молодшого офіцерського складу військової служби за контрактом осіб офіцерського складу, крім військовослужбовців, які проходять військову службу у військових комісаріатах [11, с. 1158].

Разом із тим, науковець наголошує, що члени сім'ї суб'єкта декларування самі по собі не є таким суб'єктом, а лише мають певні обов'язки в зв'язку з належністю до цієї категорії. Це на його думку впливає з того, що в Законі України «Про запобігання корупції» одночасно застосовуються поняття «суб'єкт декларування», «член сім'ї суб'єкта декларування», «суб'єкт декларування та (або) члени його сім'ї», а власне обов'язок подавати декларацію покладено тільки на суб'єкта декларування [11, с. 1158].

На думку Д. Ф. Волонця суб'єктом кримінальних правопорушень ст. 366-2 та 366-3 КК України є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суб'єктом якого може бути лише певна особа – декларант (суб'єкт декларування), а отже, він (суб'єкт) відноситься до спеціальних [12, с. 165].

Окрім цього, цікавим видається дослідження Д. М. Міськів. Автор ставить під питання рішення законодавця щодо необхідності подання декларації осіб, які припинили свою діяльність відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». В результаті чого пропонує відповідно аргументовані зміни до антикорупційного законодавства України.

Так, автору спірним видається рішення законодавця визнати суб'єктом декларування осіб, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або іншу діяльність, зазначену у підпунктах «а» і «в» пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону. На його думку, така особа у зв'язку із втратою попереднього статусу має втрачати й обов'язок подавати декларацію. Збереження зобов'язання деклару-

вати свої доходи і витрати ще впродовж року після звільнення не має жодного запобіжного ефекту [13, с. 138].

Таким чином, за результатом дослідження можна зробити висновок, що суб'єктом декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України) виступає суб'єкт декларування на якого поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (ч. 1 та ч. 2 ст. 45), тобто спеціальний суб'єкт.

Окреслені кримінальні правопорушення можуть бути вчинені лише у формі прямого умислу. Особа має усві-

домлювати суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачати при цьому суспільно небезпечні його наслідки і свідомо бажати їх настання. Тоді як інші ознаки суб'єктивної сторони – мета, мотив та емоційний стан – носять факультативний характер. Встановлення яких має значення під час досудового розслідування та судового розгляду.

Актуальним напрямком продовження наукового пошуку є дослідження зарубіжного кримінального законодавства, що регламентує відповідальність за декларування недостовірної інформації (ст. 366-2, ст. 366-3 КК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Федупова І.М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого статтею 206-2 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 308–318.
2. Шешотова О.С. Відповідальність державних службовців за порушення законодавства щодо е-декларування. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Випуск 4. С. 82–84.
3. Шульга А.М. Теоретичне визначення суб'єкта кримінальних правопорушень проти земельних ресурсів України та його вплив на правозастосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 252–255. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/65.pdf
4. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерій класифікації злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 182–187.
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Бандурка І.О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинений проти дітей. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 21–25.
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 29.06.2021 № 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#n26>
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. Глунька В.В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 784 с.
9. Черенков А.М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ, Київ, 2020. 229 с.
10. Черенков А. Криміналістична характеристика суб'єкта декларування недостовірної інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 222–226.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
12. Волонець Д.Ф. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, Дніпро, 2021. 229 с.
13. Міськів Д.М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т. внутр. справ, Львів, 2021. 291 с.
14. Анісімов Д.О. Суб'єкт протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1 (104). С. 233–237.